

Teológia ako praktická veda podľa Jána Dunska Scota

Michal Chabada

V historickom stretnutí kresťanského zjavenia a Aristotelovej filozofie v 13. storočí bola nastolená otázka charakteru kresťanskej teológie. Aristoteles chápal teológiu ako najvyššiu a najvznešenejšiu vedu, vo filozofickom „meditovaní“ – teórii o Bohu – spočívala najvyššia a najtrvalejšia ľudsky možná blaženosť.

Oproti takto koncipovanej teológii ako najvyššej teoretickej vedy sa kresťanské zjavenie zdalo ako zbierka praktických pravidiel a zásad pre žitý a osobný vzťah k Bohu a blížnemu. Život kresťana mal byť preniknutý odpúšťaním, pokojom a najmä čínorodou láskou, ktorá bola základom a vrcholom života. V nej spočíva všetko – „Zákon i proroci“.

Otázka charakteru kresťanskej teológie je teda pre kresťanov otázkou zásadného významu. Z napätia, ktoré bolo medzi Aristotelovým chápaním teológie a kresťanskou teológiou, vznikli dva základné prúdy: chápanie kresťanskej teológie ako teoretickej vedy a chápanie kresťanskej teológie ako praktickej vedy.¹

Filozofi a teológovia, ktorí sa vo svojich názoroch pripojili k Aristotelovi, dali prednosť teoretickému chápaniu teológie a rozum pokladali za najdôstojnejšiu mohutnosť ľudskej duše.² V ich „duchu“ je poznanie najvyšších, istých a nevyhnutných právd vrcholom, ktorý môže človek dosiahnuť, v čom spočíva tak jeho dôstojnosť, ako aj blaženosť. Teológia je teda teoretickým presvetlením Zjavenia.

Druhá „skupina“ teológov³ sa prikláňala k opačnému názoru: jadrom evanjelia je láska, ktorá spočíva najmä v skutkoch, bez ktorých je viera mŕtva a najušľachtilejšou mohutnosťou ľudskej duše je vôľa, ktorá je slobodná vo voľbe dobra a zla. Samotná voľba je však predchádzaná rozumovým poznaním (*nihil est volitum nisi praecognitum*) predmetu teológie – Boha.⁴

Ján Duns Scotus sa zaradil svojim chápaním teológie ako praktickej vedy do „druhej“ skupiny teológov stredoveku. Aké argumenty predložil pre svoj názor, vyplynie z analýzy týchto textov: *Ordinatio Prologus*, p. 5, q. 1–2, n. 217–366, ed. Vat. I 151–237, a *Lectura Prologus*, p. 4, q. 1–2, n. 122–187, ed. Vat. XVI 45–62.

1. EXPOZÍCIA PROBLÉMU

Argumenty proti teológii ako praktickej vede pochádzajú hlavne z Aristotelovej filozofie a jeho neskorších nasledovníkov. Tieto argumenty tvoria koherentný celok,

¹ Jedným zo základných kritérií, na základe ktorých by sa dalo rozoznať, či ide o teoretické alebo praktické chápanie teológie, je chápanie rozumu a vôle a ich vzťahu.

² Tomáš Akvinský.

³ Viliam z Auxerre, Bonaventúra, Albert Veľký.

⁴ J. FINKENZELLER, *Offenbarung und Theologie nach der Lehre des Johannes Duns Scotus: Eine historische und systematische Untersuchung*, sv. 38, sešit 5, Münster: Aschendorff, 1960, s. 240.

ktorý má silnú explikačnú a interpretačnú silu a ktorý bol vážnym konkurentom pre teológiu pochádzajúcu zo zjavenia.

Teológia je preto teoretickou vedou, pretože úkon viery je poznaním. Okrem toho je predmetom teoretickej vedy to, čo je nevyhnutné, a nie to, čo je kontingentné. Boh, ktorý je predmetom teológie, nie je kontingentným, ale nevyhnutným súcnom, a preto je teológia teoretickou vedou. Aj Aristotelovo rozdelenie vied hovorí v prospech teoretického chápania teológie. Zároveň je z filozofie Aristotela zrejmé, že teoretické vedy sú vznešenejšie, lebo sú vyhľadávané kvôli nim samým, sú istejšie, sú cieľom osebe a neslúžia na dosiahnutie niečoho iného.⁵

Avšak proti chápaniu teológie ako teoretickej vedy stojí, že v zmysle zjavenia je vrcholom a cieľom zákona láska.⁶ Ako poznamenáva J. Finkenzeller,

[Scotus] ako verný syn sv. Františka vidí zmysel celého zjavenia a tým aj celej teológie nie v poznaní, ale v láske. Pravá teológia nesmie ostať stáť pri čistej teórii, ale musí pokračovať k realizácii Božej lásky.⁷

2. SCOTOVO CHÁPANIE PRAXE

Scotus v predbežných poznámkach⁸ ponúka svoje chápanie habitu praktického poznania a praxe ako takej. Habitus praktického poznania je podľa Scota poznanie predmetu, na základe ktorého sa nafahuje k praxi. Naopak poznanie, ktoré ostáva v rozume, je teoretické. Tento názor, ktorý pochádza od Aristotela, že praktická veda smeruje k niečomu, čo prekračuje oblasť poznania, a teoretická veda, ktorá hľadá a získava poznanie kvôli nemu samému, môžeme označiť za „spoločné vlastníctvo stredovekej teórie vedy“.⁹ Tento názor je východiskom Scotovho výkladu¹⁰ a delí ho na tri časti: 1. tematizácia pojmu praxe (n. 228–235); 2. vzťah praktického poznania k praxi (n. 236–238) a 3. základ tohto vzťahu (n. 239–264).¹¹

„Čo je prax?“ Scotus menuje tri podmienky praxe, ku ktorej sa nafahuje praktické poznanie. 1. Prax je úkonom inej mohutnosti ako rozumu; 2. čo do prirodzenosti je

⁵ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1–2, n. 122–127, ed. Vat. XVI 45–46: „...credere est speculari, quia ei suscedit visio. Praeterea, obiectum cognitionis practicae est contingens, ex III *De anima* et VI *Ethicorum*; sed obiectum in hac est Deus. ... Tres sunt partes speculativae: theologia, physica et mathematica ... omni scientia practica est aliqua speculativa nobilior. Quod ostenditur ex I *Metaphysicae*, quia ibi arguitur sic: ‚Haec, quia speculativa, est sui gratia; et practica, propter aliud.‘“

⁶ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1, n. 126, ed. Vat. XVI 45: „Contra: Apostolus Paulus: *Finis legis est dilectio*. Et Matth. 12: *In duobus praeceptis, scilicet diliges etc., dependet tota lex et prophetae*.“

⁷ FINKENZELLER, *Offenbarung und Theologie nach der Lehre des Johannes Duns Scotus*, s. 249.

⁸ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1–2, ed. Vat. XVI.

⁹ H. MÖHLE, *Ethik als scientia practica nach Johannes Duns Scotus: Eine philosophische Grundlegung, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters* 44, Münster: Aschendorff, 1995, s. 21.

¹⁰ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, ed. Vat. I.

¹¹ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 227, ed. Vat. I 154: „...habitus practicus aliquo modo extenditur ad praxim. In speciali igitur videndum est: primo, *quid* praxis sit ad quam dicitur cognitio practica extendi; secundo, *qualiter* cognitio practica extenditur ad praxim illam; tertio, *a quo* habet cognitio talem extensionem.“

prax neskoršia ako úkon rozumu a 3. prax musí byť vyvolaná v zhode so správnym poznaním rozumu, aby sama bola správnym úkonom.¹²

V rámci prvej podmienky musíme rozlíšiť medzi praktickým poznaním a samotnou praxou. Praktická veda je habitus rozumu, ktorý sa naťahuje k praxi. Ak by prax spočívala v činnosti rozumu, mohli by sme potom označiť napríklad logiku za praktickú vedu, čo je nevhodné. Čo sa týka druhej podmienky, Scotus rozlišuje medzi praktickými úkonmi v „širšom“ a „užšom“ zmysle slova.

Praktickými v „širšom“ zmysle slova môžeme nazvať praktickými aj úkony vegetatívnej a senzitivnej duše, ktoré sú nezávislé od úkonov rozumu, môžu ich predchádzať a môžu byť miernené praktickým poznaním a praxou. V „užšom“ a skutočnom zmysle slova sú praktickými len tie úkony, ktoré nasledujú po poznávacích úkonoch rozumu. V zhode s touto podmienkou vyplýva, že prax je úkonom vôle a nijakej inej mohutnosti duše.

Scotus rozlišuje dva druhy úkonov vôle: vzbudený úkon (*actus elicitus*) a prikázaný úkon (*actus imperatus*), ktoré môžeme nazvať praktickými vo vlastnom slova zmysle¹³ a sú v moci poznávajúceho. Ako má umelec moc nad svojou tvorbou, o to viac má múdry [človek] moc nad svojím konaním.¹⁴

Tretou podmienkou praxe je jej zhoda so správnym vhladom rozumu (*recta ratio*), aby mohla platiť ako správne konanie. Správna voľba teda vyžaduje správne poznanie rozumom a v tom, či sa voľba uskutočnila v súlade s ním alebo nie, spočíva jej morálna hodnota.

Na základe týchto kritérií praxe môžeme povedať, že pôvodným a bezprostredným praktickým úkonom vôle je vzbudený úkon (*actus elicitus; volitio*). Prikázaný úkon nasleduje až po vzbudenom úkone vôle,¹⁵ ktorý je praxou akcidentálne (*per accidens*) a jeho morálna hodnota je založená na vzbudenom úkone vôle. Prikázaný úkon, ktorý vôle prikazuje inej mohutnosti, je exekutívou toho, pre čo sa človek rozhodol v prvom, vnútornom vzbudenom úkone vôle.

Čo je vzbudený úkon vôle? Scotus tento úkon odlišuje od úkonov zmyslovej/žiadostivej duše (*appetitus sensitivus*), ktoré Aristoteles chápal ako dva druhy žiadostivosti (*appetitus*) – rozumová, keď je hybným princípom spolu s rozumom, a nerozumová, keď je bez neho. Scotus opúšťa Aristotelovu teóriu a koncipuje vôľu ako samostatnú intelektuálnu mohutnosť duše, ktorá podstatne a vždy nasleduje po

¹² *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 228, ed. Vat. I 155: „Dico igitur primo quod praxis ad quam cognitio practica extenditur est actus alterius potentiae quam intellectus, naturaliter posterior intellectione, natus elici conformiter intellectioni rectae ad hoc ut sit rectus.“

¹³ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 230, ed. Vat. I 156: „Ex his duabus conditionibus sequitur corollarium, quod videlicet praxis ad quam extenditur habitus practicus non est nisi actus voluntatis elicited vel imperatus, nam nullus alius actus ab intellectione vel praeter intellectionem essentialiter posterior est intellectione, quia quicumque alius deus actus eiusdem rationis cum ipso, posset esse prior, sicut patet discurrendo per actus potentiarum omnium.“

¹⁴ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 231, ed. Vat. I 156: „...praxis est actus qui est in potestate cognoscentis ... igitur artifex in potestate sua habet factionem: multo magis prudens habet in potestate sua actionem.“

¹⁵ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 234, ed. Vat. I 159: „Ex duabus condicionibus praxis ultimis sequitur quod actus imperatus a voluntate non est primo praxis sed quasi per accidens, quia nec primo est posterior intellectione nec primo natus elici conformiter rectae rationi. Oportet ergo aliquem alium actum esse primo praxim; ille non est nisi volitio, quia per illam habet actus imperatus dictas condiciones; ergo prima ratio praxis salvatur in actu elicito voluntatis.“

úkonoch rozumu, no z toho nevyplýva, že sa vždy a nevyhnutne musí rozhodovať tak, aby bola v súlade s nimi.

Postupnosť jednotlivých úkonov rozumu a vôle je nasledovná: *objectum – intellectio* (úkon rozumu) – *actus elicitus* (1. úkon vôle) – *actus imperatus* (2. úkon vôle).¹⁶

3. VZŤAH PRAKTICKÉHO POZNANIA A PRAXE AKO *RELATIO APTITUDINALIS*

Ako sme už uviedli, Scotus definuje praktické poznanie ako to, čo sa naťahuje (*extenditur*) k praxi.¹⁷ Otázka sa teda týka vzťahu poznania/rozumu a chcenia/vôle, teda problému, akým spôsobom sa praktické poznanie naťahuje k praxi. Naťahovanie sa k praxi interpretuje Scotus ako vzťah, ktorý nemusí byť reálny (*actualis*) v tom zmysle, že po praktickom poznaní nevyhnutne nasleduje praktický úkon vôle. Tento vzťah praktickej vedy k praxi chápe Scotus ako vzťah spôsobilosti (*relatio aptitudinalis*), ako potenciálny vzťah,¹⁸ pretože reálnym sa stáva až na základe kontingentného/slobodného rozhodnutia vôle. Ako v tejto súvislosti hovorí H. Möhle, „pojem *relatio aptitudinalis* implikuje nevyhnutné určenie členov vzťahu chápaných osebe, no necháva otvorenú možnosť, či sa vzťah týchto členov skutočne aktualizuje.“¹⁹

Naťahovanie praktického poznania k praxi spočíva na dvoch základných formách vzťahu spôsobilosti: vzťah spôsobilosti zhody (*relatio aptitudinalis conformitatis*) a vzťah spôsobilosti esenciálnej priority (*relatio aptitudinalis prioritatis naturalis*).²⁰ Esenciálna priorita sa týka toho, že rozumové poznanie musí predchádzať úkonom vôle, zhoda toho, že konanie sa má priviesť do zhody so správnym poznaním.

Ako sme už uviedli, Scotus pokladá za praktický úkon hlavne vzbudený úkon vôle, ktorý je vnútorným a predchádza prikázaný úkon. Vzťah spôsobilosti sa v tejto súvislosti bude týkať najmä vzbudeného úkonu, čo má za následok, že praxou bude každý vnútorný úkon vôle, aj keď nebol navonok zrealizovaný. Z tohto dôvodu môžeme nazvať Scotovu teóriu praxe ako teóriu úmyslu (*intentio*),²¹ v ktorom spočíva morálna hodnota ako taká a tým aj morálna hodnota prikázaného úkonu vôle.

Scotov názor si môžeme priblížiť na príklade, ktorý sám uvádza: nie je nutné, aby sa morálny habitus prejavoval aj navonok, lebo nie každý [štedrý] človek musí konať [štedré] skutky nasledujúce po voľbe. Ten, kto nemá peniaze, môže byť [štedrý] v srdci, prostredníctvom skutkov, ktoré si predstavuje; morálny habitus sa teda prejavuje navonok iba náhodile.²² Scotovu vôľu, v ktorej sa odohrávajú praktické vzbudené

¹⁶ G. SONDAG, „Scolie,“ in J. DUNS SCOT, *Prologue de l'Ordinatio*, présentation et trad. annotée de Gérard Sondag, Paris: PUF, 1999, s. 290.

¹⁷ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 227, ed. Vat. I 154: „...habitus practicus aliquo modo extenditur ad praxim.“

¹⁸ Na inom mieste – *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 252.260 – Scotus označuje tento vzťah ako habituálny.

¹⁹ MÖHLE, *Ethik als scientia practica nach Johannes Duns Scotus*, s. 35.

²⁰ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 236, ed. Vat. I 161: „...ista extensio consistit in duplici relatione aptitudinali, videlicet conformitatis et prioritatis naturalis.“

²¹ J. DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique: Prologue de la Lectura*, introd., trad. et notes par Gérard Sondag, Paris: J. Vrin, 1996, s. 86.

²² *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1, n. 176, ed. Vat. XVI 59: „Non enim requiritur in omni liberali quod habeat actus sequentes electionem quibus communicet, quia non habens pecunias potest esse liberalis communicando in corde per actus imaginatos, et sic de contingente.“

úkony, môžeme chápať ako srdce nielen preto, že je schopné milovať a nenávidieť,²³ ale aj preto, že môže vyjadriť svoj úkon, aj keď sa neudeje nič navonok.²⁴

4. CONFORMITAS AKO PODSTATNÝ MOMENT VZŤAHU PRAKTICKÉHO POZNANIA A PRAXE

Tretím charakteristickým bodom Scotovho chápania teológie ako praktickej vedy je pojem zhody (*conformitas*). Teológia je poznaním, ktoré sa vzťahuje a nahuje k praxi ako riadiace k riadenému, regulujúce k regulovanému,²⁵ ako norma k normovanému. Teda „vety praktického poznania nemajú deskriptívny, ale preskriptívny charakter.“²⁶ Praktické poznanie, ktoré sa získava poznávaním predmetu, nielenže prirodzene predchádza úkon vôle, ale zároveň ako riadiace určuje vôľu k správne konaniu. Vo svojom nahujevaní sa k praxi zakladá mieru, podľa ktorej sa prax musí formovať, ktorej sa musí prispôbovať. Teda v praktickom poznaní je základ správnosti alebo nesprávnosti praxe.

Základom pre interpretáciu teológie ako praktickej vedy tvorí schéma „predmet poznania, v tomto prípade Boh – praktické poznanie, v tomto prípade „naša“ teológia – vzbudený úkon vôle/prikázaný úkon vôle“. Scotus to vysvetľuje bližšie na dvoch príkladoch – láska k Bohu a spôsob uctievania/milovania Boha. Správnosť praxe, ktorá sa týka „lásky k Bohu“, je nevyhnutná, pretože je virtuálne obsiahnutá v pojme Boha, ktorý je najvyšším a najdokonalejším súcnom, teda s poznaním Boha sa nevyhnutne spája aj požiadavka lásky k nemu. Poznávanie Boha nie je len čistým poznaním, ale súčasne aj poznaním, podľa ktorého sa vôľa musí riadiť, ak chce konať správne.

V tomto kontexte sa dajú interpretovať pravdy teológie, napríklad ako „Boh je trojjediný“ či „Otec plodí Syna“ ako praktické pravidlá. Teologické pravdy nie sú len záležitosťou čistého teoretického poznania, ale aj základom správnosti lásky k Bohu a jeho úcty. Človek, ktorý by miloval Boha ako iba jednu osobu, ako to robia tí, ktorí neveria v Trojicu, nemá na základe svojho poznania, ktoré nie je správne, správnu lásku k Bohu.²⁷ Z tohto aspektu môžeme povedať, že čím viac správne poznávame Boha, tým viac ho aj správne milujeme.²⁸

²³ Pre Scota je úkon „milovať“ totožný s úkonom „chcieť“ a úkon „nenávidieť“ s úkonom „nechcieť“.

²⁴ DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique*, s. 86.

²⁵ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 237, ed. Vat. I 162: „...conceditur communiter cognitio practica extendi ad praxim ut directiva ad directum sive regulativa ad regulatum.“

²⁶ MÖHLE, *Ethik als scientia practica nach Johannes Duns Scotus*, s. 36.

²⁷ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 322, ed. Vat. I 210: „Cum instatur de illis veritatibus, quae verissime videntur theologicae et non metaphysicae, ‚Deus est trinus‘, ‚Pater generat Filium‘, dico quod istae veritates sunt practicae. Prima quidem virtualiter includit notitiam rectitudinis dilectionis tendentis in tres personas, ita quod si actus eliceretur circa unam solam, excludendo aliam (sicut infidelis eliceret), esset actus non rectus.“

²⁸ V tejto súvislosti musíme poznamenať, že poslednou inštanciou, ktorá určuje správnosť uctievania Boha, lásky k nemu a viery v neho, je Cirkev. Spätosť teológie s Cirkvou Scotus zdôrazňoval viac ako jeho súčasníci. Cirkev dáva veriacemu do rúk sv. Písmo, pretože určuje, aké knihy patria do kánonu. Bez Cirkvi by naša viera stratila základ. Sv. Písmo získava pre nás svoj význam až vtedy, keď je aprobované autoritou Cirkvi. V tejto súvislosti a v zhode so sv. Augustínom Scotus hovorí, že „neveril by som v evanjelium, keby som neveril v katolícku Cirkev.“ – *Ord. Prol.*, p. 2, q. un, n. 110, ed. Vat. I 74: „Non crederem, inquit Augustinus, ‚Evangelio, nisi quia Ecclesiae catholicae credo‘.“

Inak je to v prípade, keď určitá správnosť praxe nie je nevyhnutná, ako napríklad prax „uctievania Boha v oltárnej obeti.“ Pre našu dobu je táto prax správna, no pre ľudí Starej Zmluvy takou nebola. V tomto prípade, na rozdiel od nevyhnutného poznania, nemôže predmet určiť rozum k poznaniu správnosti tejto výpovede, pretože o správnosti uctievania Boha rozhoduje sám Boh, ktorý v jednej dobe prijíma ako správny tento úkon kultu, v inej dobe iný úkon uctievania.²⁹

Z uvedeného vyplýva, že uctievanie Boha a láska k nemu sú nevyhnutné, pretože to vyplýva zo samotného predmetu, no ako sa má Boh uctievať, teda aký je správny spôsob kultovej úcty a obety, závisí od Božej vôle.³⁰ Z toho vyplýva, že spôsob kultovej obety a úcty je kontingentný.

Slovom, prax je vo vlastnom význame vzbudený úkon vôle. Ten je predchádzaný praktickým poznaním, ktoré je súčasne normatívnym poznaním / poznaním noriem, a len na jeho základe môžeme hovoriť o morálnej kvalite, správnosti ľudského konania. Praktické poznanie potom určuje vôľu konať či už podľa nevyhnutnej alebo kontingentnej správnosti.

5. ČO JE DÔVODOM NAŤAHOVANIA SA PRAKTICKÉHO POZNANIA K PRAXI?

Po tom, čo Scotus prezentoval podstatu praxe a vzťah medzi poznaním a praxou, ktorá nasleduje po ňom, stojíme pred otázkou dôvodu, na základe ktorého sa praktické poznanie ňaťahuje k praxi.

V určení dôvodu, v ktorom je zakotvené ňaťahovanie sa praktického poznania k praxi, sa Scotus najprv zaoberá dvoma názormi, ktoré podrobí kritike. Prvý názor, ktorým sa v tomto článku budeme zaoberať, je aristotelovskej proveniencie.

5.1 Cieľ ako príčina *extensio ad praxim*

Podľa Aristotela a jeho nasledovníkov je dôvodom či príčinou *extensionis ad praxim* rozumového poznania, na základe ktorého sa stáva praktickým, cieľ.³¹ Cieľ je tým, kvôli čomu rozum rozvažuje a kalkuluje.³² Okrem toho, teoretické a praktické vedy sa navzájom odlišujú cieľom: teoretická veda je vyhľadávaná kvôli nej samej, teda cieľ je v nej samej. V praktickej vede nie je cieľ v nej samej, ale v niečom, čo je iné ako ona. Na základe toho potom Aristoteles hovorí, že teoretické vedy sú vznešenejšie ako praktické.³³

²⁹ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 269, ed. Vat. I 182: „Rectitudo huius ‚amare Deum‘ necessaria est, et includitur in ratione Dei virtualiter; hanc praxim etiam in quocumque non tanum nata est praecedere apprehensio, sed etiam apprehensio conformis, cui scilicet praxis est conformanda ut sit recta: ex obiecto igitur quod est ex se primo determinativum intellectus ad notitiam rectitudinis determinatae ipsius praxis et ex ordine intellectus et voluntatis in operando, habetur hic notitia prior praxi et conformis, et ita in qualibet alia cui necessario convenit determinata rectitudo.“

³⁰ Na to, aby sme vedeli, aký je správny spôsob kultovej obety, potrebujeme zjavenie. Avšak to, že úcta a láska k Bohu je nevyhnutná, môžeme poznať prirodzeným spôsobom.

³¹ ARISTOTELES, *O duši*, 433a14–15.

³² *Lect. Prol.*, p. 4, q. 2, n. 127.129, ed. Vat. XVI 46: „Intellectus qui propter aliud operatur practicus est; et ibidem dicitur quod intellectus dicitur practicus fine. ... distinguitur practica a speculativa fine.“

³³ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 2, n. 128, ed. Vat. XVI 46: „practica est minus nobilis quam speculativa, quia est gratia usus, qui finis est.“

Aristotelovu koncepciu vzťahu rozumu a cieľa by sme mohli vyjadriť nasledovne: teoretický rozum uchopuje cieľ, ktorý je vhodným dobrom (*bonum conveniens*). Tento cieľ je príčinou aktivity túžby vo vôli, ktorá zas vplýva na rozum, aby rozvažoval nad prostriedkami, ktoré treba použiť na dosiahnutie tohto cieľa, čím sa rozum stáva praktickým. Môžeme si poslúžiť príkladom z medicíny: teoretický rozum uchopuje cieľ/účel, ktorým je zdravie ako *bonum conveniens* človeka a vôľa túži po ňom. Pod vplyvom tejto túžby vôle prichádza rozvažovanie rozumu, čím sa stáva praktickým a hľadá vhodné prostriedky a postupy na dosiahnutie tohto cieľa.³⁴

5.2 Prirodzenosť predmetu ako príčina extensio ad praxim

Scotus kritizuje túto koncepciu a argumentuje v tomto zmysle: keby to bolo tak, ako sa v tejto koncepcii hovorí, potom by napríklad lekár, ktorý nechce liečiť, nebol praktikom. Bol by praktikom len natoľko, nakoľko by aktuálne liečil. Z toho by vyplývalo, že praktickú vedu – medicínu – by mal lekár iba vtedy, keby ho vôľa k tomu aktuálne hýbala. To znamená, že človek nie je lekárom len vtedy, keď aktuálne lieči chorého, ale preto, že má poznanie ľudského tela, ktoré lieči alebo nie.³⁵

Z toho vyplýva, že cieľ praktickej vedy je obsiahnutý v jej predmete. Ako hovorí v *Ordinatio*: „človek, a nie blaženosť či zdravie sú predmetom morálnej vedy a medicíny, pretože pojem cieľa v jednej i druhej vede je obsiahnutý v pojme toho, na čo sa prax vzťahuje.“³⁶ Cieľ je teda obsiahnutý v predmete poznania, ktorý s rozumom spolupracuje ako parciálna účinná príčina. Takto je poznávaný predmet sám a zároveň aj prostriedky na dosiahnutie cieľa.³⁷

Na základe uvedeného môžeme povedať, že z poznania ľudského tela, a nie z poznania toho, čo je zdravie, získava lekár poznanie pravidiel, pomocou ktorých udržiava zdravie človeka, alebo mu ho prinavracia. Pravidlá na dosiahnutie zdravia sú teda obsiahnuté v predmete medicíny, ktorým je ľudské telo. Podobne je to aj v prípade teológie: z poznania Boha ako predmetu teológie a ako účinnej príčiny habitu teológie sa získavajú pravidlá, ktoré človek musí vo svojich praktických úkonoch zohľadniť, aby dosiahol svoj cieľ, ktorým je blažený život s Bohom. A preto Scotus hovorí, že habitus/veda sa nazýva praktickým na základe predmetu.³⁸

Poznanie je na základe uvedeného praktickým nie preto, že sa deje pod vplyvom cieľa, ale na základe prirodzenosti poznaného predmetu. Predmet v sebe obsahuje praktické princípy a prostredníctvom týchto princípov závery a tým celé praktické

³⁴ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1–2, n. 140, ed. Vat. XVI 48: „Nam intellectus dicitur practicus ex fine, nam intellectus primo ostendit voluntati finem, ut sanitatem, voluntas autem ex desiderio finis movet intellectus ut consilietur circae quae sunt ad finem; iste intellectus, sic considerans, propter actum voluntatis factivum est practicus.“ Prv. FINKENZELLER, *Offenbarung und Theologie nach der Lehre des Johannes Duns Scotus*, s. 254; DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique*, s. 81. Je zrejme, že Aristotelova koncepcia stojí na rozdiel medzi teoretickým a praktickým rozumom a hlavne na pojme účelovej/fínálnej príčiny, ktorý, ako uvidíme, bude predmetom Scotovej kritiky.

³⁵ DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique*, s. 81.

³⁶ *Ord. Prol.*, p. 5, q. 1–2, n. 262, ed. Vat. I 177: „...homo enim forte est subiectum tam moralis scientiae quam medicinae – non autem felicitas vel sanitas – quia utriusque finis ratio includitur in ratione illius circa quod est praxis.“

³⁷ DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique*, s. 126.

³⁸ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1–2, n. 148, ed. Vat. XVI 50: „...habitus dicitur practicus ab obiecto.“ K interpretácii prv.: DUNS SCOT, *La théologie comme science pratique*, s. 81.

poznanie. Poznaný predmet, ktorý je súčasne cieľom, zapríčiňuje na základe praktických pravidiel, ktoré obsahuje, nťahovanie sa praktického poznania k praxi.³⁹

Scotus nielenže týmto spôsobom eliminuje vonkajšie účelové príčiny, ale zároveň na jednej strane úplne transformuje Aristotelovu koncepciu teoretického a praktického rozumu a na druhej strane presnejšie rozlišuje rozum a vôľu. Podľa Scota je rozdelenie rozumu na teoretický a praktický zbytočné, pretože rozum sám zo seba nie je ani teoretický ani praktický,⁴⁰ jedna a tá istá mohutnosť uchopuje predmet a dedukuje z neho pravidlá, pomocou ktorých sa nťahuje k praxi a v zhode s nimi je prax správna. Nťahovanie rozumu k praxi je zakotvené v prirodzenosti poznateľného predmetu.⁴¹

6. TEOLÓGIA AKO PRAKTICKÁ VEDA – ZHODNOTENIE A ZÁVER

Hlavným bodom, na ktorom sa zakladá Scotovo chápanie teológie ako praktickej vedy je nový význam praxe. Praxou je vo vlastnom a podstatnom význame vzbudený úkon vôle (*actus elicited voluntatis*), aj v prípade, keď po ňom nenasleduje prikázaný úkon vôle (*actus imperatus voluntatis*). Medzi praktickým poznaním, ktoré je v rozume, a praxou, ktorá je záležitosťou vôle, je dvojaký aptitudinálny vzťah – priority a zhody.

Praktickým je v tomto zmysle také poznanie, ktoré čo do prirodzenosti predchádza úkon vôle a ak sa chcenie deje v zhode s ním, je toto chcenie správnym. Z poznania Boha ako predmetu teológie a posledného cieľa človeka sa odvodzujú závery, ktoré sú princípmi/pravidlami, vďaka ktorým môže byť vôľou zapríčinená prax. V nťahovaní sa k praxi poznanie nemení svoj predmet, iba prirodzenosť tohto predmetu je dôvodom, ktorý umožňuje nťahovanie sa praktického poznania k praxi. Prax je vo svojej podstate kontingentná, pretože je zapríčinená nielen rozumom, ale hlavne vôľou, avšak pre prax nevyhnutne platí, že je predchádzaná úkonom rozumu.

Podľa Aristotela sú teoretické vedy vznešenejšie ako praktické na základe toho, že teoretické majú cieľ v sebe samých, no praktické v niečom inom. Scotus na túto námietku odpovedá nasledovne: teoretická a praktická veda nemajú iný predmet a preto nie je praktická veda menej vznešená ako teoretická. Z poznania toho istého predmetu sa získavajú praktické pravidlá, cieľ a predmet sú v prípade teológie totožné. Na rozdiel od geometrie, kde môžeme učiť o trojuholníku bez toho, že je hoden lásky, teológiu nemôžeme učiť bez toho, že Boh je predmetom lásky. Boh nie je len *cognoscibile*, ale je súčasne *operabile*. Praktická veda nie je aplikáciou teoretickej vedy, nie je ani teoretickej vede subordinovaná: má svoje vlastné princípy a pravidlá, ktoré nie sú obsiahnuté v inom druhu vied. Princípy každej vedy sú rovnako isté vo svojom rámci, preto môžeme povedať, že princípy praktických vied nie sú menej isté ako princípy teoretických vied.

³⁹ FINKENZELLER, *Offenbarung und Theologie nach der Lehre des Johannes Duns Scotus*, s. 255–256.

⁴⁰ *Lect. Prol.*, p. 4, q. 1–2, n. 152, ed. Vat. XVI 51: „Ideo dicendum quod habitus dicitur practicus vel speculativus ab objecto, quia non est alia causa prior habitu quam intellectus et obiectum; sed ab intellectu non potest dici practicus, quia intellectus de se non est practicus nec speculativus.“

⁴¹ Prirodzenosť predmetov geometrie neumožňuje nťahovanie k praxi.

Cieľom teológie je láska, tak k Bohu, ako aj k blížnemu. Teológia ukazuje cesty tejto lásky, ukazuje pravidlá správnosti milovania. Slovom, láska bez pravidiel je slepá a pravidlá bez lásky sú prázdne.

Theology as a Practical Science according to Duns Scotus

Keywords: Theology; Practice; Relation of intellect and will; Acts of will; Duns Scotus, John
(c. 1266–1308)

Abstract: Scotus' understanding of theology as a practical science is based on the new meaning of practice. Practice is an elicited act of will (*actus elicited voluntatis*), even in such a case when followed by a commanded act of will (*actus imperatus voluntatis*). There is a relation of priority and identity between a practical cognition that is based on intellect and practice that is a matter of will. Cognition is practical when it precedes an act of will. If will acts in agreement with this cognition, then will is correct. From the cognition of God as the object of theology and as the ultimate goal of man, conclusions or practical rules are derived that allow the existence of caused practice. The nature of the object of theology is the reason that allows the expansion of practical cognition towards practice. Practice is contingent since it is caused especially by will that is preceded by an act of intellect. According to Scotus, theoretical and practical sciences do not have a different object of inquiry – that is why practical science is not less noble. Unlike geometry, where instruction on triangles can be given without triangles being worthy of love, theology cannot be taught without God being an object of love. God is not only *cognoscibile*, but at the same time, *operabile*. The goal of theology is love towards God and love towards neighbor. Theology indicates ways of this love, indicates the rules for the correctness of loving. In simple words, love without rules is blind, and rules without love are empty.